

עיונים לפרשת בראשית עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

הדרך לאמונה נכונה

הרב שלמה בן רחמים

ומשליט מחשבתו עליהם בלי שיהיו לו הקדמות ולא נכנס בשלבי המדע, לפיכך מנע מזה והזהיר על כל".

כדי להיכנס להתבוננות במעשה בראשית ובמעשה מרכבה אדם זקוק להקדמות מסוימות וכן להתעלות למדרגת דעת נכונה. בלא הכנה זו אדם עלול להגיע לטעויות בעיקרי אמונת ישראל.

והרמב"ם ממשיך:

"ואמר בהפחדת המשליט מחשבתו במעשה בראשית **בלי הקדמות** כמו שאמרנו 'כל המסתכל בארבעה דברים וכו'. ואמר בהרתעת המ שליט מחשבתו ומתבונן בעניני הא-להות בדמיונו הפשוט מבלי שיתע- לה בשלבי המדעים 'כל שלא חס על כבוד קונו וכו'. 'וראו לו כאלו לא בא לעולם' - פירושו שהעדרו מן האנושות והיותו מין משאר מיני בעלי חיים טוב למציאות מאשר היותו אדם, מפני שרוצה לדעת דבר שלא לפי דרכו ושלא לפי טבעו".

אדם החושב שאפשר לתת דרור למחשבות בעניינים העומדים בכב- שונו של עולם, מעשה בראשית ומעשה מרכבה, מבלי לקבל עליו עול קבלת רבותינו - טוב לו שלא נברא, כפי הנאמר לעיל. על אדם זה, העוסק במושכלות אלו בלא הקדמות נכונות הרמב"ם אומר:

"וכשירצה אדם המרוקן מכל מדע להתבונן כדי לדעת מה על השמים ומה תחת הארץ בדמיונו הנפסד שמדמה אותם כעלייה על גבי בית, וכן מה היה קודם שנבראו השמים ומה יהיה אחרי העדר השמים, **ודאי שזה יביאהו לידי שגעון ושמוון**".

אם כן מי הוא זה אשר ראו ללמוד חכמה זו? הרמב"ם⁷ משיב על כך:

"והוא שיהיה חכם ומבין מדעתו. ואחר כך מוסרין לו ראשי הפרקים ומור דיעין אותו שמץ מן הדבר והוא מבין מדעתו וידע סוף הדבר ועומקו. ודברים אלו דברים עמוקים הם עד למאד ואין כל דעת ודעת ראויה לסבל".

ואולם נראה שאף לפי שיטת הרמב"ם הנותנת אפשרות לאדם שהגיע למדרגה של חכם ומבין מדעתו ללמוד חכמה זו, אין רשות להעלות על המחשבה דברים הנוגדים את אמונת התורה. וכך פסק הרמב"ם בהלכות עבודה זרה⁸:

7 הלכות יסודי התורה ב, יב לעניין מעשה מרכבה - עיין שם, וכמו כן בסגנון זה לעניין לימוד מעשה בראשית שם ד, י-יא. ב, ג. 8

"בראשית ברא א-להים את השמים ואת הארץ" (בראשית א, א). פסוק זה שבו הקב"ה פותח את התורה הוא יסוד האמונה ויסוד היהדות. בה- קשר למצות שבת כתב הרב המגיד¹:

"ולחיות סבת מצותו [מצות שבת] חדוש העולם, **והיא פנה כוללת [יסוד כללי] באמונת תורת משה רבינו עליו השלום**".

הרמב"ם בספר מורה נבוכים דן בכמה מקומות² בטענת אריסטו האומר שחומר העולם הזה הוא קדום ונצחי ותמיד היה קיים כקיום הבורא. הרמב"ם דחה את דבריו וכתב שטענה זו היא ביטול אמונת ישראל וביטול כל התורה כולה ואי אפשר להבין פשטי המקראות³ לפי טענה זו.

ואולם יש לתמוה על הרמב"ם שהכניס את ראשו בדיון עניין קדמות העולם, שהרי כך אמרו רבותינו במשנה⁴:

"כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם: מה למ- עלה, מה למטה, **מה לפניו** ומה לאחור. וכל שלא חס על כבוד קונו - ראוי לו שלא בא לעולם".

דהיינו אסור לאדם להכניס ראשו בחשבוננו של עולם, כמו לעסוק במה קדם לבריאה. זאת כיוון שמחשבות אלו בסופו של דבר יביאו לקלקול האמונה, כי שכל האדם חלש, ויכול לטעות בקלות.

המאירי⁵ בפירושו למשנה זו, כתב שעניין "מה לפניו" הוא התעסקות בשאלת קדמות העולם. וכן נראה שזה הפירוש הפשוט במשנה - שאין לחקור מה היה לפני בריאת העולם ומה היה אחרי. ואולם הרמב"ם מחדש חידוש גדול בהסבר המשנה⁶, וזו לשונו:

"ושמע ממני אני מה שנתברר לי לפי דעתי ממה שעיינתי בו מדברי חכמים, והוא, שהם מכנים במעשה בראשית למדעי הטבע והמחקר בראשית הבריאה וכו', ומחמת חשיבות שני המדעים הללו הטבעי [מעשה בראשית] והא-להי [מעשה מרכבה] ובצדק החשיבות, **הזהירו מללמדם כשאר המדעים הלמודיים**".

וידוע שכל אדם בטבעו משתוקק לכל המדעים בין שהוא טפש או חכם, ואי אפשר לאדם שלא יחשוב בשני המדעים האלו בעיון ראשון,

- 1 הקדמת הרב המגיד לספר זמנים בטעם הקדמת הלכות שבת בספר זמנים על פני הלכות שאר המועדים.
- 2 למשל במורה נבוכים ב, כה.
- 3 התורה כותבת שה' ברא את העולם, ודבר זה לא מתיישב עם דברי אריסטו שהעולם קדמון.
- 4 חגיגה ב, א.
- 5 בית הבחירה חגיגה יא ע"ב.
- 6 חגיגה ב, א.

ולא ללמד מי שלא יעיין רק בחכמת התורה... אבל כוונת המאמר הזה [הכוונה לספר מורה הנבוכים] להעיר איש בעל דת **שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמתו אמתת תורתנו והוא שלם בדתו ובמדותיו** ועיין בחכמת הפילוסופים וידע עניניהם ומשכו השכל האנושי להשכינו במ־שכנו והציקוהו פשטי התורה... **ונשאר במבוכה ובהלה**".

כלומר, ספר מורה נבוכים נכתב למי שכבר נמצא במקום גבוה מאוד בעבודת ה', שאמונת התורה שלמה אצלו ביראת ה' טהורה והוא שלם בדתו ובתיקון מידותיו, אלא שנכנס בדברי הפילוסופים, והגיע למבוכה ולמצוקה⁹. בשביל אדם כזה כתב הרמב"ם את הספר הקדוש הזה משום "עת לעשות לה". וכן אדם שהגיע לדרגה העליונה שיכול לעסוק במעשה בראשית ובמעשה מרכבה **לפי הדרכה נכונה**¹⁰ ודעתו שלמה ואין בו חשש של נטייה מן האמונה – יכול לעסוק בחקירות האמוניות שהרמב"ם מביא בספר מורה נבוכים בנוגע לעיקרי הדת.

לפי זה מובן, שאל לאדם ממוצע להכניס דעתו בדברים הסותרים את התורה (כמו שנזכר לעיל), אבל למי שנבוכ באמונתו או שהגיע למקום הראוי, סלל הרמב"ם דרך ראוייה לעסוק בדברים העומדים ברומו של עולם.

"ולא עבודת כוכבים בלבד הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה **אלא כל מחשבה שהוא גורם לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה מוֹזְהָרִין אנו שלא להעלותה על לבנו ולא נסיח דעתנו לכך ונחשוב ונמשך אחר הרהורי הלב**, מפני שדעתו של אדם קצרה ולא כל הדעות יכולין להשיג האמת על בוריו וכו'. כיצד? פעמים יתור אחר עבודת כוכבים ופעמים יחשוב ביחוד הבורא שמא הוא שמא אינו, **מה למעלה ומה למטה מה לפניו ומה לאחור** וכו', **ואינו יודע המדות שידין בהן עד שידע האמת על בוריו** ונמצא יוצא לידי מינות".

כלומר, אסור לאדם להתבונן בדברים שהם נוגדים את התורה ואסור לו להכניס דעתו בהם, כיוון שיש חשש שלא יעיין בנושאים אלו באופן הראוי ויגיע חס וחלילה לכפירה בעיקרי הדת. ואם כן הרי שתמיהתנו חוזרת למקומה שהרי גם הרמב"ם מודה שאסור להתעסק בדברים הסותרים את התורה ואיך התעסק הרמב"ם ודן בטענת אריסטו בעניין קדמות העולם?

אלא שיש להביא מעט מדברי הרמב"ם בפתיחתו לספר מורה נבוכים, שם הוא מסביר למי הספר מיועד ולמה נכתב, וזו לשונו:

"ואין הכונה במאמר הזה להבינם כולם להמון, **ולא למתחילים בעיין**

9 עיין שם בכל לשון הרמב"ם.

10 כמו שכתב הרמב"ם הנזכר בהלכות יסודי התורה ד, יג.

הבחירה החופשית של האדם

הרב מאיר שרעבי

מדוע הבאנו את הפירוש לשני פסוקים אלו בהקשר אחד? האם יש קשר בין בחירת הקב"ה לברוא את העולם לבין יכולת הבחירה של האדם?

נעיין שוב בפסוק "הן האדם היה כאחד ממנו". לדברי הרמב"ם שהבאנו, פירוש המילים 'כאחד ממנו' הוא שהאדם הוא יחיד במינו בכך שיודע לבחור ולהכיר בין טוב לרע. אולם למילים 'כאחד ממנו' יכולה להיות משמעות אחרת – נשמע מהן שהאדם דומה למישהו אחר. אם כך, למי הוא דומה?

כך שואל בעל הספר **משנה כסף**³, והוא משיב: אכן בכוח בחירתו נהיה האדם דומה לאלוקיו.

מה משמעות הדבר? נחזור להגדרה החדה של הרמב"ם לכוח הבחירה: "עושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב על ידו", כלומר: מר: כמו שהקב"ה חופשי לחלוטין בבחירתו, וכמובן שאין לו שום אילוצים והגבלות, כך הוא גם כוח הבחירה של האדם. אף שנדבר מה לעיתים שהיצרים והתאוות מאלצים את האדם לבחור באופן שאינו חופשי, הרמב"ם מלמדנו שלמעשה הבחירה חופשית היא לגמרי, ובכוח האדם להתעלות מעל האילוצים והתאוות ולבחור בטוב באופן חופשי לחלוטין.

"בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ".

"הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע".

נתבונן בפירושי הרמב"ם לפסוקים אלו:

ההלכה הראשונה ביד החזקה היא: "יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא", וכתב הרדב"ז¹ שהמקור להלכה זו הוא הפסוק "בראשית ברא אל־קים...". שמשמעותו היא שהקב"ה קדם לכל היצורים וברא את העולם ברצונו.

לפסוק "הן האדם היה כאחד ממנו..." מתייחס הרמב"ם בהלכות תשובה², שבהן הוא עוסק בכוח הבחירה החופשית של האדם. הרמב"ם קובע נחרצות בהלכות אלו שהאדם למעשה כלל אינו מוכרח לנהוג את ציוויי ה', אלא יש לו בחירה חופשית מלאה בכל דעותיו ובכל מעשיו.

ואלו דבריו בהלכות תשובה: "רשות כל אדם נתונה לו. אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה 'הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע', כלומר מין זה של האדם היה אחד בעולם ואין שני דומה לו בזה שיהא הוא מעצמו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין לו מי שיעכב על ידו...".

3 על הרמב"ם בהלכה זו.

1 בשו"ת ללשונות הרמב"ם, סימן רנא.

2 פרק ה הלכה א, וכן בשמיני משמונת הפרקים שכתב

ההקדמה לפירושו למסכת אבות.